

З 16.612(082)

Г 87

Громадянське суспільство
та проблеми
становлення
особистості

Збірник
наукових
праць

О. П. Шестопалова

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та педагогічних технологій Криворізького державного педагогічного університету (м. Кривий Ріг).

Особистісна підготовка практичних психологів закладів освіти

Наявна система підготовки практикуючого психолога зорієнтована головним чином на оволодіння студентами певною системою теоретичних знань, засвоєння зовнішніх вимог, спеціальних умінь та технік. Однак специфіка професії психолога, її спрямованість передусім на надання психологічної допомоги іншим передбачають те, що основним інструментом його роботи, окрім тестів, спеціальних психологічних методик та іншого, має виступати його особистість: самооцінка, цінності, образ себе та навколишнього тощо. Таким чином, найважливішим завданням є становлення особистісного "Я" майбутнього фахівця. Найважливішою складовою психологічної культури особистості є комунікативні вміння та культура спілкування. Цей компонент підготовки передбачає вміння використовувати різноманітні методи впливу на клієнта, адекватно сприймати й розуміти його, налагоджувати ефективну взаємодію. Таке взаємодія передбачає не лише вміння вести діалог із клієнтом, а й активну взаємодію, взаєморозуміння психолога і клієнта, а не примітивне маніпулювання. Зокрема не таке маніпулювання спрямована найчастіше популярна література з психології, так часто розуміють взаємодію з людиною, що потребує психологічної допомоги студенти молодших курсів. Рівноправний діалог уміння надавати клієнтові першість у розмові, терпляче вислуховувати його, намагаючись зрозуміти його проблему і не поспішаючи висловлювати свою думку. Провідною рисою діалогічної особистості при цьому толерантність, яке забезпечує розуміння, сприймання духовного світу іншого.

Важливою умовою успішного здійснення професійної діяльності психолога є й становлення навичок професійного аналізу, яке є основним інструментом розв'язання задач взаємодії, які постають у діагностичній та корекційній роботі. Складність таких завдань полягає в їхньому суто індивідуальному характері, а також у необхідності швидкого прийняття безпомилкових рішень. Для майбутнього практичного психолога важливо зробити частиною своєї культури рефлексія власних професійних дій та вчинків, самоспостереження. Отже в становленні професіонала важливу роль грає складна система мотиваційних змін, прийняття провідних професійних ролей, цінностей та норм. Несформована професійна ідентифікація не дає змогу майбутньому практику впевнено

почувати себе, активізують мотиваційні переключення та механізми психологічного захисту.

Найважна система підготовки практикуючих психологів передбачає включення студентів у різноманітні тренінги лише на старших курсах. Однак, як показує досвід, студенти з великими труднощами включаються в таку роботу. Перешкодами виступають не завжди сприятливі взаємостосунки, що склалися у групі, небажання розкриватись один перед одним, різноманітні психологічні бар'єри, які виникли у процесі навчання.

Об'єктом дослідження стала особистість майбутнього фахівця практичної психології, а предметом – мотиваційні аспекти та ціннісні орієнтації у становленні особистості практичного психолога у співставленні з типологічними якостями студентів спеціальності “Практична психологія та соціальна педагогіка”.

Гіпотезою роботи було припущення, що оволодіння фундаментальними та прикладними дисциплінами професійної підготовки повинно поєднуватись з формуванням я-концепції майбутнього професіонала, для чого студенти, займаючись діагностикою особистісних рис, намічають шляхи саморозвитку та самокорекції, реалізують у взаємодії з викладачами власну психокорекцію.

Виходячи з предмета та гіпотези дослідження першим етапом експериментальної роботи було проведення діагностичного зрізу за програмою, що відповідає експериментальному плану. В програму входили:

1) тест суб'єктивної локалізації контролю в навчальній діяльності – СЛК, що є адаптацією відомої методики Роттера (С. Р. Пантелєєва і В. В. Століна);

2) методика визначення “Ціннісних орієнтацій” М Рокіча;

3) визначення психологічного типу за методикою Д. Кейрсі

Експериментальна група: студенти 1-4 курсу спеціальності “Практична психологія і соціальна педагогіка”. За методикою “Когнітивна орієнтація” студенти молодших курсів у виявили при оцінці власних успіхів та невдач в навчальній діяльності, в цілому, інтервальну оцінку (7,2 стени), хоча індивідуальні відмінності були значні. Можна відокремити підгрупу (22 чоловіка), у яких середній показник дорівнював 3,4 стени; тобто вони виявляють екстермальну оцінку якості навчальної діяльності, причому серед них були студенти з високою академічною успішністю. Це дає нам підставу стверджувати, що формування адекватної самооцінки, послаблення захисних механізмів при оцінюванні причин труднощів залишається важливим напрямком формування я-концепції майбутнього професіонала. Щодо старших курсів, то тут розсіювання індивідуальних оцінок ще більше, що дозволило виділити 3 підгрупи: суто інтервальні студенти (в середньому 8,2 стени), амбінальні (в середньому 6,2 ст.) та екстернальні (в середньому 2,3 стени). Бесіди з студентами та кореляція показників локусу контролю в навчанні з

академічною успішністю за блоком фундаментальних фахових дисциплін дозволили виявити причини такої особливості:

– формування когнітивної орієнтації пов'язано з шкільною успішністю, які мали ці студенти та академічною успішністю у вищому навчальному закладі; деякі підліткові проблеми пов'язані з втратою “позиції школяра” позначаються на мотиваційних процесах у становленні фахівця;

– є зв'язок когнітивної орієнтації та групових норм, що склались: частина досить успішних студентів вбачають причину успішності результатів в себе та при цьому пояснюють труднощі суто зовнішніми причинами, в тому числі несприятливою груповою атмосферою. Особливо це помітно при вивченні таких дисциплін як психологічне консультування, психологічна корекція, де студенти включаються у різноманітні тренінги. Перешкодами виступають небажання розкриватись один перед одним, різноманітні психологічні бар'єри, які виникли у процесі навчання. Долання цих перешкод підводить студентів до розуміння корисності відвертих проявів у спілкуванні, відсутність побоювань в обговоренні своїх глибинних проблем з іншими людьми. Формування такого вміння стимулює й особистісне зростання студентів, запускає могутній механізм потреби в самореалізації.

Для аналізу ціннісних орієнтацій в залежності від типологічних властивостей темпераменту були співставлені дані тестування за методикою Д. Кейрсі та ціннісними орієнтаціями Рокича (див. табл. 1).

Таблиця 1.

Показники термінальних цінностей Перелік А	Типи темпераменту							
	SJ-Епітемей		SP-Діоніс		NF-Аполон		NT-Прометей	
	Середн. знач.	Помилка середн.	Середн. знач.	Помилка середн.	Середн. знач.	Помилка середн.	Середн. знач.	Помилка середн.
Життєва мудрість	11,2	0,1	9,9	0,6	10,9	0,3	11,4	1,3
Здоров'я	15,6	0,1	14,8	0,3	16,5	0,2	13,3	2,6
Цікава робота	12,5	0,2	11,3	0,5	10,9	0,2	10,3	2,7
Естетика	6,1	0,1	7,3	0,5	7,1	0,3	6,8	2,1
Любов	12,4	0,1	10,8	0,7	14,8	0,3	12,2	2,3
Матеріальні вигоди	11,7	0,2	10,7	0,7	12,2	0,4	9,3	3,1
Друзі	12,4	0,1	10,9	0,3	11,8	0,5	11,4	2,1
Пізнання	7,9	0,1	10,1	0,4	7,8	0,3	10,6	2,5
Самореалізація	8,7	0,1	10,1	0,9	8,1	0,3	9,5	1,1
Саморозвиток	7,8	0,1	9,2	0,7	8,1	0,3	7,9	3,1
Незалежність	9,4	0,1	8,7	0,5	10,2	0,3	11,2	3,5
Творчість	6,2	0,5	7,7	0,4	7,7	0,1	8,9	0,1

Як бачимо, студенти надають великого значення збереженню здоров'я. Особи раціонального та сенсорного типу (NT і SJ) високо оцінювали набуття життєвої мудрості. Всі представники психологічних типів надавали велике значення в структурі цінностей любові, проте найбільш вираженою були оцінка у інтуїтивно-чуттєвого та сенсорно-плануючого. Слід звернути уваги, що у психологічній допомозі майбутні фахівці часто будуть стикатися зі фрустрацією любові в різних її проявах (батьківська любов, кохання між чоловіком та жінкою). Виділення такою цінності всіма типами говорить про напруженість потреби у любові у експериментальної групи. Досить значне місце в структурі цінностей займають матеріальне благополуччя, цікава робота, причому більше значення вони мають для представників сенсорно-плануючого та інтуїтивно-чуттєвого (SJ і NT). Пошук друзів як цінність також представлена як цінність в усіх типах. Значне місце займає пошук незалежності, особливо для типу інтуїтивно-логічного (Прометей). Найбільш цікавим є те, що такі цінності, як пізнання, самореалізація, саморозвиток і естетика займають більш скромне місце в структурі термінальних цінностей майбутніх практичних психологів.

Крім того, було організовано лонгітюдне дослідження вибірки студентів ПП із 1-го по 4-й курси навчання. Загальна кількість обстежених – 120 чоловік. У сформульованих типологічних групах вивчалися особливості інтелектуальної діяльності, показники успішності, експертної оцінки успішності навчання. Використовувалася розроблена “Батарея інтелектуальних тестів”, експертні оцінки й об'єктивні показники успішності, методи опитування й анкетування студентів.

Деякі особливості інтелектуальної діяльності (результати тестування, а також окремі показники по дисциплінах різного профілю) студентів 1-го курсу ПП, віднесених до різних груп, представлені в таблицях 3-4. З табл. 3 видно, що представники групи NT, що складають до 10 % загальної кількості студентів, істотно перевершували інші групи практично по всіх аналізованих показниках. Цілком ймовірно, ця перевага зв'язана з високорозвиненими логічним мисленням і схильністю до нагромадження і систематизації знань (більш широкою ерудицією). Зазначені особливості інтелектуальної діяльності студентів NT-типу визначали їхню гарну успішність з філософії як предмету, що вимагає здатності до високих рівнів узагальнення. Ці результати погоджуються з високою оцінкою життєвої мудрості як компонента світогляду (методика “Ціннісні орієнтації”).

На 2-му місці за показниками інтелектуальної діяльності виявилися представники SJ-групи. Їхня частка серед загальної кількості студентів складала 64 %. Вони уступали студентам NT-групи в здатності до абстрактного мислення, з чим, імовірно, була зв'язана більш низька успішність з філософії. На 3-є місце розташовувалися представники NF-групи.

Студенти цього типу склали 23 % вибірки. Найменшими показниками інтелектуальної діяльності відрізнялися студенти SP-групи. Ця група була самої нечисленною – 3 % усієї кількості студентів.

Оскільки загальний рівень інтелекту у всіх 4-х розглянутих групах був однаковий, можна зробити припущення, що особи NF і SP-груп відрізнялися більш розвитим образним і наочно-діючим мисленням відповідно. Даний висновок підтверджується більш високим балом успішності групи SP за комп'ютерною діагностикою.

Аналогічне дослідження було проведено на цих же студентах після їхнього переходу на 4 курс навчання.

Таблиця 2.

Різниця між типологічними групами за окремими показниками інтелектуальної діяльності, бали

Показник	Типи соціонічні							
	SJ-Епітемей		SP-Діонис		NT-Прометей		NF-Аполон	
	Середн. значення	Похибка середнього	Середн. значення	Похибка середнього	Середн. значення	Похибка середнього	Середн. значення	Похибка середнього
1. Вербальна пам'ять	7,2	0,2	7,5	0,8	7,8	0,5	6,6	0,3
2. Розумова працездатність	32,0	0,2	29,0	1,3	32,9	0,4	31,6	0,4
3. Інтелект	46,9	0,3	42,5	2,1	48,7	0,5	46,3	0,6
4. Успішність з психол. дисциплін	4,2	0,4	4,9	0,1	4,4	0,2	4,3	0,1
5. Успішність з філософії	3,7	0,1	4,1	0,4	4,2	0,1	3,7	0,1

Таблиця 3

Достовірність різниці між групами за показниками успішності (бали)

Показник	Достовірність між ними					
	SJ-SP	SJ-NT	SJ-NF	SP-NT	SP-NF	NT-NF
1. Вербальна пам'ять	-	-	-	-	-	0,06
2. Розумова працездатність	0,05	0,06	-	0,02	0,08	0,02
3. Інтелект	0,06	0,002	-	0,01	-	0,04
4. Ерудиційний склад	0,08	-	0,06	0,05	-	0,04
5. Успішність з гуманітарного циклу	0,003	-	-	-	-	-
6. Успішність із загальної психології	-	0,003	-	-	-	-

Примітка. Інтелект визначається за матрицями Равена.

Враховуючи попередні результати, корекція та формування як концепції майбутнього фахівця вимагає певною системою професійної підготовки. Провідними навчальними курсами для розв'язання цієї проблеми є курси психокорекції та основ психологічного консультування, а також психотерапії. На основі діагностичної інформації студент має скласти під керівництвом викладача індивідуальну програму корекційної роботи з метою самовдосконалення. Головні навчальні прийоми на цьому етапі – активні соціально-психологічні тренінги, індивідуальні консультації та спільна з викладачем психотерапевтична робота з клієнтом (студент у такому випадку виступає в ролі асистента-стажиста).

Як зазначалося, запропоновані блоки професійної підготовки студентів є взаємо переплетеними. Ї хоча у кожному з них провідним виступає той чи інший елемент (наприклад, діагностика або корекція), чітке їх розмежування навряд чи доцільне.

Так, особистісно-професійна корекція, що домінує у третьому блоці, повинна розпочинатися вже з перших днів навчання. При цьому на перших курсах варто проводити не лише первинну психодіагностику, а й елементи корекції окремих проявів тих чи інших особистісних якостей студентів. У тренінгах спілкування, де викладач, визначаючи явні дезадаптації поведінки, пропонує нові її зразки, які поступово засвоюються студентами.

У процесі само діагностики якостей, професійно значущих для майбутньої діяльності, необхідно формувати у студентів потребу в їх розвитку. Наприклад, студент повинен усвідомити потребу в більш розвиненій уяві, здатності розуміти іншого, “вживатися” у нього тощо. На корекційному етапі слід зосередитись на психотерапевтичному процесі в широкому сенсі. До психотерапії студенти підводяться поступово: спочатку вони виступають у ролі клієнта, а потім — асистента психолога. На цьому етапі доцільно використовувати тренінги сенситивності, особистісного зростання.

Література

1. Аминов Н. А., Молоканов М. В. Социально-психологические предпосылки специальных способностей школьных психологов // Вопр. психологии. – 1992. – № 1.
2. Бондаренко Л. Ф. Социальная психотерапия личности. – К., 1991
3. Дж. Котлер Р. Браун. Психотерапевтическое консультирование. – Питер, 2001. – С. 14-56
4. Р. Нельсон-Джоунс. Теория и практика консультирования. – Питер, 2002. – С. 12-28